

30. april | Dennis Christensen i *Kommentatorserien*:

Terroristernes planer med Usbekistan

Truslen om en fundamentalistisk islamisk magtovertagelse i centralasien er rykket nærmere ved de seneste angreb fra muslimske oprørere på Usbekistan. Dette bliver fulgt med største alvor fra både Moskva og Washington. Konsekvensen heraf kan være øget militært samarbejde mellem USA og de centralasiatiske lande – til stor irritation for Putin og Rusland, som stadig anser området for værende en del af den russiske interessesfære.

Af Dennis Christensen

1. [Rodebutikken ved den sultne steppe](#)
2. [Har usbekerne *Glasnost* til gode?](#)
3. [Usbekistan mellem tre systemer](#)
4. [Usbekistan i terroristernes planer](#)

1. Rodebutikken ved den sultne steppe

Usbekiske sikkerhedsstyrker skød og dræbte efter voldsomme ildkampe 20 formodede islamiske ekstremister den 29. marts i hovedstaden Tasjkent. Dette var en foreløbig kulmination på en årelang konflikt mellem det autoritære styre og islamiske terrorister, hovedsageligt fra det sydlige Usbekistan og fra det stærkt religiøse og uroplagede Tadjikistan. Det formodes at adskillige Talebankrigere er flygtet fra de amerikanske styrkers fremmarch i Afghanistan, og har slået sig ned i det sydlige Usbekistan og i Ferghana-dalen. Her har de sluttet sig til de usbekiske islamiske fundamentalister, som i forvejen holdt til i området.

Der har ellers været forholdsvis roligt i det centralasiatiske land siden 1998, hvor en serie af blodige bombeangreb ramte Tasjkent, hvilket gav den autoritære præsident Islam Karimov en kærkommen lejlighed til at styrke sit greb om landet, og slå hårdt ned på ikke blot muslimske fanatikere, men også på de moderate muslimer måtte se deres religionsfrihed blive trådt under fode.

Usbekistan er et ungt land, som reelt først opstod i 1924, da Stalin satte sig for at drage sine egne grænser i det centralasiatiske område. Før denne tid bestod området af forskellige områder ledet af Khaner og omflakkende nomadiske stammer. Disse områder var ikke begejstrede over den bolsjevistiske revolution i Rusland, og der var spredte kontrarevolutionære opstande. I oktober 1924 blev Usbekistan skabt, men landet skiftede udseende adskillige gange i den efterfølgende periode. Tadjikistan blev selvstændigt i 1929 og Karakalpakstan (i dag den nordvestligste del af Usbekistan) blev føjet til landet 1936. I 1956 og 1963 overtog Usbekistan dele af ”den sultne steppe”, fra Kasakhstan, for igen at miste dele heraf i 1971.

Denne arbitrære lantedeling betød, at Usbekistan blev en etnisk rodebutik, med usbekere, tadjikere, turkmenere og russere som de væsentligste grupper. Usbekisk kultur og sprog blev presset ned over

landet fra Moskva, til trods for at bureaukratiet fortsat talte russisk, og det var russisk som var hovedsproget i skolerne.

2. Har usbekerne *Glasnost* til gode?

Den centralasiatiske respekt for autoriteter betød, at 1980'ernes *Glasnost* og *Perestrojka* aldrig nåede til dette område. Den første regulære ikke-kommunistiske bevægelse ”*Birlik*” (enhed), opstod først i 1989. Bevægelsen kom til at tælle 1,5 million tilhængere, men blev nægtet opstilling til den øverste sovjet i Usbekistan i 1990, hvor man valgte Islam Karimov til præsident. Karimov havde hidtil været førstesekretær i Usbekistans kommunistiske parti.

I august 1991, da verden blev vidne til opstanden i Moskva, valgte Karimov at forholde sig passiv og se tiden an, således han kunne vælge sejrherrens side. Da udfaldet af kuppet blev åbenbart, erklærede Karimov Usbekistan for selvstændigt. Dette skete 31. august 1991 og 1. september bliver i dag fejret som landets selvstændighedsdag. Karimov omdøbte sit kommunistiske parti til ”Det Folkelige Demokratiske Parti i Usbekistan”. Ved det første valg i december 1991 vandt Karimov med 86 % af stemmerne, mens de to store oppositionspartier ”*Birlik*” og *IRP* (et islamisk parti) fik forbud mod at stille op. Dette var på trods af at Karimov var russer, og ikke talte et ord usbekisk.

Karimov konsoliderede sin magt op gennem halvfemserne gennem forbud, forfølgelse og kidnapning af politiske modstandere. Et nyt valg blev afholdt i 1994 hvor kun Karimovs parti og et andet parti, som blev oprettet med Karimovs velsignelse, stillede op. I marts 1995 blev Karimov genvalgt uden modkandidat. Den eneste reelle opposition der var tilbage i landet, kom fra det fortrinsvis muslimske syd og fra Ferghana-dalen i øst.

I 1998 eksploderede en serie bomber i Tasjkent, og Karimov var ikke sen til at placere skylden hos den islamiske opposition. I kølvandet på bomberne blev der vedtaget en lang række af forbud mod udøvelsen af religion i Usbekistan. Moskeerne fik forbud mod at kalde til bøn, mullaherne blev pålagt at rose regeringen i deres prædikener og andelen af usbekere som gik i moské faldt, da politiet overvågede alle som havde deres gang i moskeerne. I dag mener mange observatører og analytikere i Usbekistan, at bomberne blev placeret af Karimovs støtter, således at han kunne starte et opgør med den sidste opposition der kunne true hans enevældige magt.

Karimov har gjort Usbekistan til sit eget forretningsimperium, og ingen udenlandske selskaber kan gøre forretninger i landet uden præsidentens godkendelse. Tidligere var der forbud mod at veksle den usbekiske møntenhed *sum* til dollars for landets befolkning. Denne lov er i ophævet, men i stedet eksisterer en lov mod at trække profit ud af landet, hvorfor kun enkelte udenlandske firmaer opererer i Usbekistan, og de som gør, har alle en forståelse med præsidenten, som skummer en andel af profitten til sig selv og sine nærmeste. Karimovs stigende grådighed har betydet at antallet af udenlandske virksomheder i landet faldt voldsomt gennem sommeren 2003, og nogle af de selskaber som trak sig ud, efterlod hele produktionsapparater fra den ene dag til den anden.

3. Usbekistan mellem tre systemer

I dag er de ca. 26 millioner usbekere splittet mellem 3 systemer. På den ene side den autoritære præsident og det stærkt russisk inspirerede politiske system. Karimov forsøger at konsolidere sin magt på samme måde, som Putin gør det i Rusland, og korrupsionen i landet er omfattende.

Ytringsfriheden er stærkt begrænset og der eksisterer ingen større medier som forholder sig kritisk til landets leder.

På den anden side eksisterer et øget ønske om tilnærmelser mod vesten, som blandt andet gav sig udtryk i Usbekistans fulde støtte til USA og præsident Bush' krig mod terror (Usbekistan lægger i dag jord til amerikanske baser, som bruges til angreb i Afghanistan), og den langsomme opløsning af de mange handelsrestriktioner. Desuden havde Usbekistan forhandlet om en alternativ olieledning mod vesten, som konkurrent til den russiske linje. Disse forsøg har dog indtil nu været uden held. Den seneste større udenlandske olieinvestering kom fra det nu krakkede Enron, og det endte med total kollaps og tilbagetrækning af investeringerne.

Det tredje forhold som ser ud til at få større indflydelse på det usbekiske samfund, er den stigende islamisering. Usbekistans befolkning består af 88 % muslimer, hvoraf langt størstedelen knap kan kaldes praktiserende. Flertallet af usbekere har et ligeså afslappet forhold til deres religion, som de fleste danskere har det. Næsten et århundrede med kommunistisk styre har begrænset den politiske islams udbredelse, som ellers er fremherskende i mange af nabolandene. Den øgede forfølgelse af muslimer, landets aktive støtte til USA's kampagne mod Afghanistan og tilstrømningen af flygtede Talebankrigere, har medvirket til en øget radikaliserings i de stærkt religiøse områder.

Disse tre forhold er med til at polarisere en befolkning, som ellers gennem de sidste 80 år langsomt har udviklet sig til en stadig mere homogen enhed. Usbekerne er et åbent folk, der er stolte af en gammel højkultur, og landet rummer nogle af de smukkeste arkitektoniske perler, som den muslimske kultur har at byde på. Denne kulturelle rigdom og usbekernes homogenitet er under øget pres fra ekstremister, hvad enten de er muslimske fanatikere eller autoritære apparatnikker. Befolkningen forarmes af den siddende regerings fortsatte misbrug af landets ressourcer, og den trues af en blodig konflikt og mulig borgerkrig fra de militante muslimer. Mange usbekere havde håbet på en lysere fremtid efter selvstændigheden i 1991, men den ventede forbedring af forholdene har ladet vente på sig.

4. Usbekistan i terroristernes planer

Den europæiske unions interesse og fokus på området har altid været begrænset. Området ligger fjernt fra de fleste europæiske ledes nethinder, og interessen er ikke vokset efter selvstændigheden i 1991. Tværtimod har EU overladt området til amerikanerne og russernes strategiske interesser. Den europæiske støtte til økonomisk genopretning og transition mod markedsøkonomi har været mindre end forventet. Enkelte europæiske firmaer opererer i Usbekistan, men bestemt ikke på markedsøkonomiske vilkår.

Den russiske indflydelse er ganske typisk for området. Den politiske kultur er nedarvet fra det sovjetiske imperium, og har vist sig særdeles holdbar i de østlige tidligere sovjetrepublikker. Til gengæld forsøger lederne i hele området at distancere sig selv fra Moskva. Denne distancering sker ved at skabe en nationalistisk modkultur. Dette er især tilfældet i Usbekistan, hvor man har genoplivet gamle hærførere fra området og udråbt dem til nationale helte – selv om Usbekistan som nævnt er et nyt land, og de gamle historiske helte ikke kan placeres i noget bestemt område i Centralasien. Andre centralasiatiske lande forsøger at skabe et tværnationalt samarbejde i Centralasien, inkluderende ophævelse af visumkrav, opbygning af toldsamarbejde o.l., men indtil nu har Usbekistan holdt sig udenfor disse forhandlinger.

Usbekistans forhold til USA er baseret på en quid pro quo tankegang. Usbekerne lægger territorium til amerikanske baser langs den sydlige grænse til det nordligste Afghanistan og støtter op omkring

den såkaldte krig mod terror. Til gengæld bygger amerikanerne infrastruktur omkring baserne, og accepterer stiltiende den undertrykkelse af menneskerettigheder og ytringsfrihed der foregår i landet. Den strategiske værdi af de baser som er opbygget i landet har dog haft svindende værdi for amerikanerne i takt med at de overtog kontrollen med større og større dele af Afghanistan. Dette betyder at den amerikanske støtte til Karimov er neddrolet.

Denne udvikling gjorde at Karimov gik imod amerikanerne da kampagnen mod Irak kom på tegnebrættet.

Mange spørger sig selv hvorfor Usbekistan er blevet det primære mål for den grænseoverskridende terrorisme i centralasien. Skyldes det Karimovs støtte til vesten og accept af amerikanske styrker på usbekisk jord efter 11. september? Dette vil være aldeles oplagt, men netop med det nedkølede forhold til USA efter invasionen af Irak in mente, virker det overraskende at terroristerne slår til nu. Forklaringen er nok snarere en anden. Usbekistan har den stærkeste nationale opbygning i området, med en velfungerende centralmagt og er følgelig det ledende land i området. Kan de muslimske terrorister få skabt en islamisk republik i Usbekistan er forventningen den, at de omkringliggende nationer vil følge efter i en dominoeffekt.

Konflikten mellem styret og de muslimske oprørere blev yderligere optrappet ved marts måneds blodige bombeangreb på Tasjkent og Bukhara, og den deraf følgende guerillakamp i Tasjkents gader mellem terrorister og militæret. Dette er blot endnu et tegn på de øgede spændinger i Usbekistan. Opstanden endte med mindst 20 døde terrorister, men roen har ikke sænket sig i de større byer i Usbekistan. Tværtimod venter mange blot på det næste anslag af uroligheder, og frygten er iboende i hver enkelt usbeker.

Ved samtaler med almindelige usbekere er denne frygt tydelig. Da usbekere hører at man studerer politik, og de bliver spurgt om deres forhold til styret, tier de og udviser stor agtpågivenhed. Det er tydeligt at usbekerne er et folk der håber på en lysere fremtid. En mandlig borger i den gamle Khan by, Khiva, som forsøger at klare sig til dagen og vejen ved at åbne sit hjem for gennemrejsende, udtrykker det således: *”Vi venter tålmodigt på en forandring – enhver forandring vil være en forbedring i forhold til situationen i dag”*. Dette var det mest kritiske udsagn om forholdene i et moderne Usbekistan, et land hvor politisk apati, frygt for fremtiden og længsel væk er dagens orden.

Dennis Christensen (f.1980) blev BA scient.pol i 2003 fra Aarhus Universitet og er nu på overbygningen. Han har specialiseret sig i forsvars- og sikkerhedspolitik, blandt andet gennem sin bacheloropgave om *jus ad bellum* og *jus in bello* (retten til at gå i krig og krigens ret). Sidste sommer rejste han rundt i centralasien.